

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 17 – 1/2010.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_10/ajankoht_rantala_1_10.pdf]

AJANKOHTAISTA

INHIMILLISEN KOKEMUKSEN JUURILLA

Aistikokemus tutkimuskohteena -työryhmä IV Kulttuurintutkimuksen päivillä Jyväskylässä 11.–12.12.2009

Janne Juhana Rantala

Niin sanottu lingvistinen käänne kulttuuritieteissä on aivan oikein painottanut ihmisten toiminnan merkityksiä ja niiden tulkintaa. Käänteeseen on kuitenkin kritisoitu johtaneen aistihavainnon laiminlyömiseen (ks. Howes 2003: 22–28). Tutkijan ruumiillista läsnäoloa aina Malinowskin päivistä lähtien hyödyntäneessä antropologiassakin aistit löydettiin uudelleen vasta 1990-luvun alussa ja vasta aivan viime vuosina, mutta hyvin voimallisesti, myös antropologian lähitieteissä (Classen 1993; Howes 2008). Siispä Petja Aarnipuun (Helsingin yliopisto) ja Kaarina Kosken (Helsingin yliopisto) johtama työryhmä *Aistikokemukset tutkimuskohteena IV Kulttuurintutkimuksen päivillä* oli hyvin paikallaan ja ajankohtainen.

Itse kiinnostuin työryhmästä tekeillä olevan menetelmäartikkelini johdosta, jossa pohdin aistihavaintoa kenttätyössä. Aisteihin jo ainakin Aristoteleesta lähtien liitetyt länsimaiset hierarkiat, jollaisia Classen (1993) kutsuu aistijärjestyksiksi, ovat pitkään suunnanneet sitä, mitä tutkijoiden on mahdollista ihmisten toiminnassa havaita. Länsimaisesta aistijärjestyksestä johtuva, pitkälti visuaalisuutta muiden aistien kustannuksella painottava “aistivääritymä” on yksi aspekti tutkijoiden etnosentrisyyden ongelmassa. Monet aistikäsityksemme ovat kehittyneet kukkaansa siirtomaajärjestelmän aikana ja ne kantavat mukanaan silloisia valta-asetelmia (Farnell 2003). Sillä on siis väliä, miten tutkijat aisteista ajattelevat eri aistijärjestyksien määrittäessä muutenkin inhimillistä maailmaa, tutkimuskohdettamme.

NÄKYJÄ, ÄÄNIÄ, KOSKETUKSIA

Työryhmän esitelmät perustuivat tiukasti osallistujien omaan tutkimukseen. Niinpä Kosken ja Pasi Engesin (Turun yliopisto) tutkimuksissa kirkonväestä ja yliluonnollisesta sekä Kirsi Laurénin (Joensuun yliopisto) tutkimuksessa suomalaisten suo- ja metsäkokemuksista olivat folkloristi-alustajat törmänneet tarpeeseen analysoida arkistoaineistoistaan nousevia aistikokemuksia tarkemmin. Samaan tarpeeseen olivat havahtuneet myös työryhmän kulttuuriantropologit, kuten Anneli Meriläinen-Hyvärinen (Oulun yliopisto) tutkimuksessaan kadonneiden paikkojen muistoista nikkeli-kaivoksen syrjäyttämästä kotikylästä, allekirjoittanut kenttätutkimuksessaan pohjoismaisen Keräjä-yhteisön meditatiivisista puhepiireistä sekä Seija Somby (Oulun yliopisto) samoin osallistuvassa kenttätutkimuksessaan saamelaispukujen merkityksistä ja estetiikasta. Etnomusikologit antoivat myös panoksensa työryhmään: Meri Kytö (Joensuun yliopisto) esitteli tutkimustaan suomalaisista kerrostaloista sekä Heikki Uimonen (Tampereen yliopisto) usean tutkijan äänimaisematutkimusta skotlantilaisessa Dollarin kylässä.

Vaikka esitelmät olivat etupäässä empiirisiä, monia teoreettisia kysymyksiäkin sivuttiin, tosin valitettavan vähäiseksi jääneen keskusteluajan puitteissa. Etnomusikologi Noora Vikman (Joensuun yliopisto) hahmotteli tutkimuksellisia polkuja aristotelis-peräiseen viiden aistin järjestelmään ja sen purkamiseen liittyen. Hän pohti muun muassa sitä, miksi ääni on länsimaissa jäänyt pysyväälle kakkossijalle visuaalisen kaapattua ykkössijan. Vikman esitti myös tähän liittyvän painokkaan kysymyksen siitä, miten usein toistetun väitteen visuaalisen ylivallassa voisi ottaa paremmin haltuun.

Monia alustuksista yhdistivät pohdinnat erilaisista estetiikoista. Seija Somby kertoi, että vaatteissa – hänen tutkimuksessaan “saamelaiseksi pukeutumisessa” Suomen ja Norjan puolen saamelaisalueen konfirmaatio-tilaisuuksissa – toimii ruumiillisuuden kaksipuoleisuus. Ihminen aistii maailmaa, mutta samalla maailma aistii ihmistä. Kantaja nimittäin tuntee vaatteen materiaalin, mutta ennen kaikkea ulospäin vaate näkyy. Kiinnostavaa oli Sombyn huomautus ympäristöestetiikan ja vaatteiden estetiikan yhteisistä piirteistä, joita ovat sanattomuus ja kontekstuaalisuus. Ne eivät myöskään hevin taivu taiteenfilosofian usein etnosentrisille pohdinnolle. Somby kertoi, että antropologit ovat, ehkäpä juuri edellä mainitusta syystä, pitkään laiminlyöneet etnisten esineiden esteettisiä aspekteja. Itse mainitsin tästä klassisen esimerkin, Bronislaw Malinowskin (1978 [1922]) käsityksen kula-esineistä: tämä ei nimittäin voinut millään ymmärtää, että moisilla esineillä voisi olla minkäänlaisia esteettisiä arvoja.

Ruumiillisuuden kaksipuoleisuus on melko ilmeistä inhimillisessä maailmassa, mutta Laurénin ja Meriläinen-Hyvärisen esitelmissä kuulin kiinnostavia yhtymäkohtia tähän Sombyinkin mainitsemista luonnonympäristöistä. Metsäkokemustaan tai kadotettua kylää muistellessaan ihmiset kertovat myös olevansa maailman aistittavana. Puut kuuntelevat, virtaava vesi, joutsenten laulut, metsä tai suo tuntuvat ja eletään hetkessä. Maailma aistii ja on aistittavana epäilemättä myös äänimaisematutkimusten kylissä tai kerrostalokodeissa.

TUNTEEN ASENTO

Tutkittavien aistikokemuksen kytkös tutkijan aistihavaintoon ja -kokemukseen tiedostettiin ja niinpä käsitelimme myös menetelmällisiä kysymyksiä. Omassa alustuksessani pyrin hahmottelemaan aistit aiempaa paremmin huomioivaa osallistuvaa havainnointia (Rantala 2010). Törmäsin nimittäin tulkinnallisuuden rajoihin kenttä-tutkimuksessani pohjoismaisesta spirituaalisesta Keräjä-yhteisöstä (ruots. *Tingmöte*). Esimerkiksi yhteisön käyttämä energian sisäryhmäkäsitys ei suinkaan auennut vain sanan eri käyttötapoja huolellisestikaan tulkitsemalla. Tekstuaaliset tulkinnat eivät tuntuneet vielä lainkaan ymmärrettäviltä. Käsitteen ymmärtäminen vaati tulkinnan lisäksi energian kokemuksen jakamista kentän kanssa ja tämän kokemuksen kuvaamista englanninkielen *understand*-sanana etymologiaan viitaten: väessä eli joukossa seisomista (Classen 1993: 59–76). Esittelemäni tutkimustapa vaatii tutkittavien havainnoinnin lisäksi myös omien usein varsin konkreettisten ruumiillisten tuntemuksien, häpeänkin, reflektioimista. Tällä tavoittelin myös kenttätutkimukseen perinteisestikin kuuluneen ruumiillisen läsnäolon viimeaikaista tarkempaa tiedostamista fenomenologisen antropologian hengessä (ks. Csordas 1990; Csordas & Katz 2003). Keskustelimme jonkin verran siitä, kuinka tällaiset kenttätutkimuksen aikana koetut, häpeän lisäksi esimerkiksi epäammattimaisuuden, kärsimyksen ja uupumuksen varsin aistilliset ruumiilliset tuntemukset – iloisempiakaan unohtamatta – voivat toimia avaimina siihen maailmankuvaan, jota tutkija on kohtaamassa. Joskus on kysymys maailmankuvan avartumisen tuskallisuudesta ja henkilökohtaisen integriteetin menettämisen pelosta, jolloin omien ruumiintilojen aistiminen tutkimuksessa yhdistyy kulttuurisen toiseuden kohtaamiseen. Työryhmässä päiviteltiin miksi tällaisista kokemuksista niin harvoin edelleen kirjoitetaan, muutamaa poikkusta lukuun ottamatta (ks. esim. Honkasalo 2008: 61–68; Ojanen 2008).

Tutkittavien elämämaailmaa avaavissa tuntemuksissa on mielestäni usein kyse synesteettisistä tai moniaistisista aistihavainnoista, tai kokonaan ”viiden aistin” ulkopuolella olevista aistimuksista, esimerkiksi ruumiin asentoa ilmaisevista proprioseptisistä aistimuksista (ks. Sacks 2001: 55–65). Tällaisia kulttuurissamme vähemmän verbalisoituja aistikokemuksen muotoja sivuttiin myös Kosken ja Engesin alustuksessa olemattoman aistimisesta: kummittelijat ja sen sellaiset kun erotetaan ”olemattomaksi” tai ”yliluonnolliseksi” usein juuri sen vuoksi, ettei niitä aistita tavallisesti eikä tavallisin aistein. Moniaistisuuden sijaan olemattoman kokemiselle on heidän mukaansa kuitenkin ominaista aistimisen osittaisuus. Kysymys ”kuudennen aistin” tai useiden sellaisten olemassaolostakin, ja olemuksesta, heitettiin ilmaan.

Myös Kirsi Laurénin tutkimissa kansalaisten metsäkirjoituksissa aistimukset, elämykset, tunteet ja ruumiillisuus olivat vahvasti toisiinsa kytkeytyneitä. Olisi ollut kiinnostavaa kuulla lisää kytköksen takana olevasta teoriasta, vaikka sitten kansanomaisesta teoriasta. Minulle kytkös toi mieleen Maurice Merleau-Pontyn (2007) havainnon fenomenologian, jolle ehkä onkin siis kansanomaisia vastineita eli folk-fenomenologioita. Laurén tähdensi, että metsän estetiikka ei ole vain puhdasta aistimista tai tuntemista, vaan se sisältää paljon myös henkilökohtaisia ja kulttuurisia arvostuksia. Tällaisesta kertonee myös Meriläinen-Hyvärisen informantin luonnehdinta Talvivaara oy:n nikke-

likaivoksen syrjäyttämässä kylässä aikanaan kuulunesta joutsenen laulusta. Haastattel-tavan mukaan se oli nimittäin tunnel Epäilemättä hyvin myönteisesti arvotettu tunne.

MONIALAISTA KESKUSTELUA

Työryhmä oli vähäiseksi jääneestä keskusteluajasta huolimatta silti hyvin keskustellinen: alustajat löysivät lukuisia yhtymäkohtia aineistojensa, lähestymistapojensa ja menetelmiensä välille. Myös vuoropuhelu tieteenalojen välillä oli hyvin hedelmällistä. Kun kulttuuriantropologi Meriläinen-Hyvärinen esimerkiksi kertoi nikkeli-aiivoksen syrjäyttämän kylän aistimusten kiteytymisestä kertojien tarinoissa ja myös hänen omissa muistoissaan, kommentoi Koski folkloristina, että kaiken toistetun kerronnan tiedetään tiivistyvän varsin samankaltaisesti ja näköjään myös verbalisoimattomien muistojen. Folkloristiikassa tätä kutsutaan juuri kiteytymiseksi. Itse käsittelin osallistujien menetelmällisiä huomioita lähinnä kenttätutkimuksen näkökulmasta, mutta uskoisin myös kenttätutkijoiden ajatusten puhutelleen arkistoaineistojen parissa työskenteleviä kollegoja. Folkloristiikan, antropologian ja etnomusikologian vuosikymmeniä jatkunut keskustelusuhte tulisi selvästikin edelleen säilyttää elävänä. Nimenomaan aistihavaintojen kuvaamiseen voi inspiraatiota hakea paitsi naapuritieteistä myös niitä paljon tieteitä systemaattisemmin ja pidempään pohtineiden taiteiden puolelta. Niinpä Meriläinen-Hyvärinen alustuksensa lopuksi lausuma ote Aaro Hellaakosken runosta kiteytti monien mielestä jotain varsin olennaista muistamisesta ja kokemuksesta: ”Koko päivän ahmin maisemaa/ vasta illan tullen kuvan tehden/ koivun lehden”

Työryhmä oli tuloksellinen sikäli, että se omalta osaltaan johti tässä numerossa ilmestyneisiin kolmeen alustajien artikkeliin. Oma artikkelini (Rantala 2010) puolestaan ilmestyy kesäkuussa julkaistavassa metodologia-antologiassa *Vaeltavat metodit*. Työryhmän kaikkein pisimpään vaikuttavimmaksi anniksi jäänevät silti työskentelyn esiin manaamat lukuisat erittäin hyvät kysymykset. Itse jäin pohtimaan aistihavaintoa aivan yleisesti: jos nimittäin aistihavainto olisi todellakin yhtä kuin ”ärsyke + tulkinta”, kuten Enges alustuksessaan määritteli, olisi tulkinta kulttuurissa alati ja kaikkialla läsnä. Kaikki olisi tulkintaa, kuten Geertziä (1973) seuraten paljolti uskotaan. Mutta, jos on puolestaan olemassa myös esi-käsitteellisten, mutta silti kulttuuristen hetkien maailma – kuten muun muassa Merleau-Pontyn ajatuksiin viitaten toisinaan väitetään ja kuten itse ajattelen olevan – tulisi meidän tällöin tulkitsemisen lisäksi toisinaan jättää tulkitsematta.

KIRJALLISUUS

- CLASSEN, CONSTANCE 1993: *Worlds of Sense. Exploring the senses in history across cultures*. Lontoo: Routledge.
- CSORDAS, THOMAS 1990: Embodiment as a Paradigm for Anthropology. *Ethos* 18.
- CSORDAS, THOMAS & KATZ JACK 2003: Phenomenological Ethnography in Sociology and Anthropology. *Ethnography* 4 (3).

- FARNELL, BRENDA 2003: Kinesthetic Sense and Dynamically Embodied Action. *Journal For The Anthropological Study On Human Movement* 12(4).
- GEERTZ, CLIFFORD 1973: *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- HONKASALO, MARJA-LIISA 2008: *Reikä sydämessä*. Tampere: Vastapaino.
- HOWES, DAVID 2003: *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- HOWES, DAVID 2008: Can These Dry Bones Live? An Anthropological Approach to the History of the Senses. *The Journal of American History* 92 (2).
- MALINOWSKI, BRONISLAW 1978 [1922]: *Argonauts of the Western Pacific. An Account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea*. Lontoo: Routledge.
- MERLEAU-PONTY, MAURICE 2007 [1945/1962]: *Phenomenology of Perception*. Lontoo: Routledge.
- OJANEN, KAROLIINA 2008: Kenttäkokemuksesta tiedoksi. *Elore* 15 (2) [online] http://www.elore.fi/arkisto/1_08/oja1_08.pdf [14.2.2010.]
- RANTALA, JANNE JUHANA 2010: Skeptikkona oom-ringissä. Huomioita aistihavainnosta kenttätyössä. (työnimi) – PÖYSÄ, JYRKI & JÄRVILUOMA-MÄKELÄ, HELMI (toim.): *Vaeltavat menetit*. Joensuu: Suomen Kansan Tietouden Tutkijain Seura ry (tulossa kesäkuussa).
- SACKS, OLIVER 2001 [1985]: *Mies, joka luuli vaimoan batuksi*. Helsinki: Tammi.

Filosofian maisteri Janne Juhana Rantala tekee sosiaalista rakennetta koskevaa väitöstutkimusta Itä-Suomen yliopistossa.